

מנקודת ישוב – לאיזור פיתוח

משה קרוגלק

חלוציותו של הקולקטיב החפשי.

לנגד עינינו, בעצם תהליך קיבוץ הגלויות, האפקים הרחבים אשר נתגלו עם עלות ההגשמה הציונית לשלב מדינה בפועל. אך הבעיות האמיתיות, בעיות ההגשמה והיצירה, לא תפתרנה אלא אם יקום הנושא, המלוכד ברוחו ועם זה מפורז בכל תאי הגוף החברתי המגשים, יקום ויטול את המשימה על שכמו. מנגנון בלבד, ויהא המ- שוכלל ביותר, לא יוציא מהמחנות את רבבות העולים, החיים חדשים מרובים על קיצבה בלתי פרודוקטיבית, ולא יעבירם אל המרחב של מיליוני דונמים, מדן ועד באר-שבע, להפרותם ולהביא תנובתם תחת מזון-היבוא האוכל את הון הפיתוח. המנגנון לבד, לא יעלה את רמתם המוסרית של העולים, בחיי יחיד וציבור. הוא בלבד לא יגדיל את כושרם הטכני שלא התפתח בארצות-מוצאם הנחשלות, אף לא יגאלם מתרבות זרה — או מחוסר תרבות כלשהי — ויחיש התערותם באחדות הרוחנית של העם. אפילו תכנון הפיתוח כשלעצמו יהיה פגום אם לא יישען המנגנון המרכזי — ויהא המשובת ביר- תר — על יזמה מקומית יוצרת, על עינים רבות המשקיפות על סביבותיהן באהבה, מתוך התענ- ינות חיונית ומתוך נסיון מקומי מתעשר.

ב

המדינה — בזמן קצר נוכחנו וראינו מה גדולה יכולתה, אשר לא שיערנוה מראש. ואין ספק שבהתקדם התכנון וכרבות הפיתוח — יגדל כוחה להמריץ ולהדריך ולעודד. אבל בה בשעה — ובכל עת — תשאב המדינה כוח דוחף וממריץ, ואף השראה, מן המקומות, אשר בהם שרשי הגידול הממשיים ובהם מתגבשים ממילא ערכי הרוח היוצרים.

„מקומות“ אלו מה טיבם? בראשית היו היישובים היחידים, חוץ למקרים יוצאים מן הכלל בעמק הירדן וגוש חרוד, לא חרגה יזמת הפי- תוח ממסגרת השטח הנמצא בבעלות הישוב הנפרד. קליטה פיזית ורוחנית של העליה, ובכללה הקנית עבודה, תרבות עברית והתאגוונות, נעשתה גם היא בתחומי המצומצמים — מתוך זיקה למרכז שהיה בעיקרו רוחני ולא טריטוריאלי.

קפיצת-הדרך שהיתה להגשמה הציונית עם קום המדינה חוללה סביבנו תנאים שונים לחל- טין מאלה שהורגלנו בהם. והללו חייבו שינויים ארגוניים בכל שטחי פעולתנו. מכשירים ששיר- תו אותנו בנאמנות וביעילות נמצאו קטנים וחלשים נוכח העומס החדש. כלום צריכים הדב- רים הוכחה? לא כהגנת ישובים בודדים הגנת מדינה; לא כעלית הטיפין, שהכשרה קודמת לה, העליה החפשית, ההמונית; לא כפיתוח אלפי דונמים פה ושם — פיתוח המרחב הרצוף; ולא ככלכלת ישוב שמשקו משולב במשק אימפריה — כלכלת מדינה עצמאית, שעשרה העיקרי אלה תפקידיה הכבדים. וכוחם של אנשיה לעמסם. לא הספיקו לנו השעה וכושר-ההגשמה בשביל התארגנות נאותה בכל השטחים, וכן לא ניתן לנו לקבוע דין מוקדם ומאוחר — שעת החירום קבעה את התור. מרבית יכלתנו שוקעה בהפיכת „ההגנה“ לצבא ישראל. זו היתה גזירת קיומנו נוכח הפלישה של צבאות ערב. להתארגנות מתאימה יותר לצרכינו ויכולתנו בהספקה ומשק- כספים נדחפנו בכוחה של סכנת תמוטה כלכלית. בארגון מוסדות השלטון קבע יותר ההכרח למלא חלל ריק מאשר חזון המשטר הרצוי. הכל היה מכונן ומאומץ לפתרון הדחופה שבבעיות, היא הבטחת עצם הקיום. ואילו לבעיות בשלימותן — ובכלל זה לבחינתן הקובעת את דמותם הפיזית והרוחנית של העם והמדינה — לא הוקדשו, במידה הראויה, המחשבה, הדמיון היוצר והכר- גנות המעשית של הציבור. עליה וקליטתה, הת- ישבות ופיתוח, חינוך ותרבות, שלטון מקומי ותפקידיו — כל אלה זכו לטיפול בדרכים הרגיי- לות בלבד, מתוך ראיית גידול מידות ולא מתוך ראיית שינוי ערכים. מרכז הכוח והמתשבה הוסט אל יחסי החוץ הצבאיים, הכלכליים והפוליטיים. וכך אירע שבשקוט תרועות הנצחון עמדנו גאים על הישגינו בעיניים שלא הורגלנו בהם ונבוכים על חולשתנו במקום שעליו היתה גאוו- תנו מאז. כך הגענו לאותה אמונה מופרזת ומסוכנת בכוחו של מכשיר המדינה, כוח זה שנגלה לנו ראשונה בהגנה, בפיקוח, בריכוז הון חוץ ופנים, וכך הגענו לאותה הרגשה מוטעת ומסוכנת, כאילו עבר זמנה של החלוציות.

בשטחיהם, לפתח, לעודד ולכוון; הנערים המוכשרים בכוהם לקרב את הצעירים לחנוכה נוער חלוצית ולהקנות את יחסם הבלתי-אמצעי לחבריה ולמשק, לטבע המולדת ולעם. המרעצה הא-זרית תכלול את כל אלה במסגרת פעולותיה בענייני תחבורה, חינוך, בריאות, תעסוקה ופיתוח. זוהי, בעצם, שליחות לכל, והריהי כרוכה במאמצים רבים, אבל היא הדרך האחת לקליטה יעילה ולהשפעה עמוקה ומקיפה. ליד המועצות האזוריות יש להקים מחלקות לקליטה ולפיתוח. מתפקידן של מחלקות אלו יהיה לערוך תכניות מקיפות לפיתוח האיזור על סמך סגולותיו המוכרות להן. עליהן להציע שלבים להגשמת התכנית לאור התוצאות האפשריות מבחינת הקליטה, הרחבת ייצור וצרכים אקטואליים של ישובי האיזור. יחד עם מנגנון רשות הפיתוח עליהן לבחון תכניות אלו מבחינת השתלבותן בתכנית הארצית ולאשרן להגשמה.

בכל אחד משלבי הפיתוח — בין זו הכשרת קרקע או סלילת דרכים, ובין היא הקמת מעברה לביצוע עבודות אלו או התישבות חקלאית נוספת, בין זו פעולה מוניציפאלית בישוב חדש ובין הדרכה כלשהי בתוכו — מתפקידן להיות היוזמות, המסייעות להגשמה ומפקחות עליה. ובכדי שתוכלנה לקיים את המוטל עליהן הן חייבות להפעיל את אנשי הישובים עד קצה גבול יכולתם של אלו.

במגע מתמיד בין המתעצות לבין רשות הפיתוח המרכזית מצד אחד וביניהן לבין אנשי הישובים מצד אחר יוצרו רשת העצבים ומנגנון ההגשמה שיתנו לרשות כולה את מירב הידיעה בצרכים ובאפשרויות ומירב החסכון והיעילות בהגשמת התכניות הנערכות.

ג

מועטים מאד היו הגופים האזוריים שלנו. — עד מאי 1948. דומה שאף באחד מהם לא היתה מצויה רציפות שטחים, ואין צריך לומר שלא היו להם סמכויות פיתוח מחוץ לגבולות שטח ישוביהם. ובכל זאת קמו על דעתם מיפעלים חשובים כגון ארגוני קניה, המרכזים את רוב קיוותיהם של המשקים ומקיימים עזרה הדדית במידה ניכרת; שירותי תחבורה לפי הצטרפותם; מפעלי השקאה גדולים שהפרו קרקעות וביססו משקים; הגנה אזורית שהיתה שלב נכבד בתולדות התגוננותנו, וכיוצא באלו. עדים המעשים האלה, אשר נעשו בתנאים קשים ומקפחים, על

כל ישוב היה בבחינת מעשה-בראשית, ומלכות בפני עצמה, ואנשיו אנשי בראשית הרוקמים רקמת הוי מקיף לכל גילויי חייהם. חדות יוצרים וזוהר היו כאן, הערכים הרוחניים נישאו למרחקים והפרו את התנועה, הישוב והעם, ואילו מעשה היצירה והרגשת הערבות ההדדית הבלתי-אמצעית הסתגלו לגבולות החצר והדונמים.

במעבר הישיר מישובים בודדים למדינה פסחה התפתחותנו על שלב האזורים הרצופים הגובלים זה בזה, המכסים את פני כל הארץ והמאורגנים ברשויות מקומיות יעילות. בראיית החלל הזה, על המסקנות הכרוכות בראייה זו, מקופל המוצא מהמבוכה שאתה את ההתישבות הקולקטיבית נוכח העובדה הטראגית של התנכרות המוני העולים ונוכח הירידה היתכנית של חלקה באוכלוסיה שהיא תוצאה מהתנכרות זו. בראיית החלל הזה, על כל המתחייב ממנה, מרומזת הדרך לקיום תפקידיה הענקיים של המדינה בקליטת העליה ובהפריית השממה.

מה שלא ניתן להשיג בדרך קליטת חברים ישירה במשקים בגלל חוסר הכשרה קודמת, בגלל הורדת עטרת החלוציות הכוללת מהישוב הבודד, ולאמתו של דבר גם בגלל צמצומה של המסגרת לעומת העליה הגדולה; מה שאין צורך ואין יכולת להשיג בדרך קליטת עובדים שכירים, הפוגעת בעיקר השוויון ומורידה את הישוב החלוצי לדרגת ישוב מנצל — יתכן להשיגו על ידי הארגון האזורי, ובלבד שרשות האזור הניי שאת על כתפי הישובים הקיימים תהיה גם רשות פיתוח יוזמת ומגשימה לגבי כל השטחים שבתחומיה.

מעברות, מתנות עבודה, ישובים בכפרים נטושים ובהתישבות חדשה, מוסדות חינוך, ארגון קואופרטיבי ושירות מוניציפלי — כל אלה, על רקמת היחסים שבהם וביניהם, יוכלו להתפתח לפי מידת האפשרויות והחזון ביזמתם, בעזרתם, בהדרכתם ובהשפעתם של אלה שהקדימו להשריש אף העמיקו שורש בקרקע המולדת. להם החובה והזכות לבנות את העם בישראל. השליח אינו צריך עוד להרחיק נדוד, כי העם נמצא בסמוך לו, ובסמיכות זו נתונות אפשרויות לרבים יותר מלשעבר למלא תפקידים של שליחות, אם במיוחד ואם במסגרת העבודה היום-יומית. השר מר ומנהל החשבונות, הירקן והנוקד, עובד הנזי והבנאי, כל אחד מהם בידו להשיא עצה ולהראות מופת לעובד ביישוב-עולים קרוב; אנשי החינוך והתרבות בידם לשתף פעולה

ואידיאה וסופם שאפילו טוהר חייהם היה לרקב מתוך התנשאות יהירה ומתוך אי־תואם שגבר והלך בין נכסי החומר הכבדים לבין נכסי הרוח הקפואים. ואף זו: כלום ההסתגלות לתנאים שהשתנו וערכיהם יש לה פירוש אחר זולת הרחבת פעולתם הארגוניות של הישובים עד שיקיפו את השטחים הסמוכים להם כמיכות גיאוגרפית ומשקית? האין זו, בשלב הנוכחי, הדרך היחידה לשילוב האינטרסים האמתיים של התנור עם החלוצית ההתישבותית עם אלה של עם וארץ בבנינם? התבוא ירידה לישובים בעקבות עזרתם הנאמנה לאוכלוסיה המגוונת של אזורם או שמא מתקבל יותר על הדעה שבעקבות עזרה זו תזורז ותומרץ התפתחות האוכלוסיה לשלבים גבוהים יותר של התארגנות חברתית: אל הקואופרציה, אל הישוב השיתופי, אל השתתפות יוצרת בשלטון מקומי סוציאליסטי.

לכאורה, ישנה אפשרות שלישית: הקמת משר טר מקיף ההולם את דמות החיים של ההתישבות השתופית. אבל גם החסידים הגדולים של משטר זה יודעים כי בתנאינו אנו אין כל סיכויים להשגתו מבפנים. „עתידנו” — באנשים, בהון־פיי־חזק, בציוה, בעזרה פוליטית — צריך בחלקו הגדול להגיע אלינו מבחוץ. „חוץ” זה שעתיד להיות חלק מאתנו רחוק עדיין מלקבל משטר כזה. הלך־הרוח בקרב העולים יש בו משום עדות מכרעת לדבר, והעולם הפוליטי שבו אנו חיים לא יקל עלינו מלאכה זו.

ואשר להשגתו בידי כוח חיצוני הנושא, כביכול, בכנפיו את המשטר הנכסף, הרי מלבד הספק היסודי, אם אמנם הולם משטרו את הקולקטיב החפשי שלנו, קיימת שאלת קשרינו עם רובו של העם לאחר שיגיע הכוח החיצוני, ושאלת מעשינו במדינה ובציונות עד שיגיע...

ד

בנקודות אלו חייבים אנו להבהיר את דרכנו מתוך נאמנות לעברנו ולמהותנו. כאנשי חזון, כתברי תנועה, כאזרחי מדינה, חייבים אנו להעריך את הגורליות שבצעדינו בתחום זה. אסור לנו להניח אותם להתפתחות סטית ולקוות שאחר כך, מתוך הנסיון, נתקן את הטעון תיקון. תיקון הוי חיים קשה לאין שיעור מיצירתו. לכשתחלוף תקופת הרופס־ונוזל בהוי העולים — שממציאות אחת נעקרו ולאחרת עדיין לא הגיעו — ותחת דפוס־חיים ישראלי, וביסודו שיעור גבוה של נאמנות חלוצית והכרה סוציאליסטית, ית-

פירות־ההילולים העשויים לצמוח בתנאים אחרים, בתחום האפשרויות הצפויות היום ומחר, אם יראו בכך הישובים ענין ויעוד. והם יראו בכך ענין ויעוד, לכשיבחנו כי בדרך זו המשך גידולם החברתי והמשקי והמשך הגשמתם הציונית והסר־ציאליסטית, ולכשיזכו בעידוד התנועה ושלי־היה בממשלה ובמוסדות הלאומיים.

במשך השנה האחרונה ניתן מעמד חוקי למר־עצות אזוריות רבות. מילות המדינה לפיתוח גיתנות באמצעותן, ובמידה מסויימת על יסוד תכניות המוגשות על ידן, אחרי שנתיים של גיי־ששים סחור־סחור לפתרון הנכון הוחל בהקמת מעברות־עולים באזורים. אך עדיין הדברים נע־שים לחצאין, בחינת גזירה שאין להיפטר ממנה, ולא על דרך הקמת כלים עיקריים לפתרון בעיור־תינו ולביצור מעמדנו. תכניות הפיתוח המוג־שות ממשיכות בשיגרה של עזרה לישובים הבודדים הנפרדים, ובשירות לישובים אלה רואה המועצה האזורית את תפקידה. המעברות מת־קבלות כמעמסה בלבד. אפילו השטחים הפנויים אינם מגרים, בדרך כלל, את הדמיון היוצר לפיתוח האזור ולהגדלת האוכלוסיה שלו בכל דרך אפשרית.

מוזר הדבר, אך זה הרושם: כאילו שני הצדדים — ישובי האזור ומנגנון המדינה — שחובה עליהם להיפגש בנקודה מרכזית זו, תרדים שמא יפסידו משהו מהקמת החוליה החזקה הזאת: אלה מסמ־כותם המוסרית וזה מסמכותו השלטונית. נדרש איפוא ברור מעמיק על דרכי גידולה של תנועת בניו סוציאליסטית מגשימה במסגרתה של מדינה, על דרכי פעולתה לקראת משטר סר־ציאליסטי בארץ. וחשוב מאד לקבוע מהו המיבנה הרצוי של מוסדות השלטון בעניני קליטה ופיי־חזק ומה מקום צריכות לתפוס בהם המועצות האזוריות.

וזו הבעיה: הנוסוף לבנות את החברה מן התא הקרקעי, היוצר נכסי חומר ורוח גם יחד, אל האורגניזם העדתי — או נסתגל לעובדת היסוד של התמורה הגדולה, המעבר מארגון עדתי לארגון טריטוריאלי? שהרי אי־הסתגלות פירושה הסתגרות כתתית, אשר תחסום את אפי־שרויות הגידול, ותביא לידי כך שפעולותינו, ובמרוצת הזמן האינטרסים שלנו, לא יזדהו, זאת הפעם הראשונה בתולדות הציונות ותנועת הע־בודה, עם הצרכים החיוניים של בנין הארץ. האין צפויה לנו סכנת התנוונות בדומה למה שאירע לישובי תנועות דתיות שראשיתם הוד גבורה

המשימה הגדולה הזאת. אך תנאי הכרחי לכך הוא ציודו של כוח מקובץ זה בסמכויות שלטון מספיקות לשם תפקודי פיתוח גדולים.

מתן סמכויות שלטון ופיתוח לרשויות האזוריות הוא ערובה גם לגידול כוחו היעיל של השלטון המרכזי, ואחת הערובות לגיבוש הכוח אשר יפתור את בעיותיה הפנימיות החמורות של המדינה בקצב ההולם את הצטרפותן. כשינתן דרוור לכוחות היצירה החלוציים והם יחרגו מנקודת-ישוב לאיזור-פיתוח — תחזור ותתגלה זהות האינטרסים בין ההגשמה הציונית ובין ההגשמה הסוציאליסטית. בזכות זהות זו היתה תנועת העבודה לגורם העיקרי בציונות ובמדינה, והשפיעה על עיצוב החיים המתהווים בארץ יותר מתנועת הפועלים באיזור מדינה שהיא. אם נצליח לקיים גם להבא אותה נאמנות של המוני עיבדים שבכוחה פעלה ההסתדרות והשיגה מה שהשיגה, אם לא נשגה שגיאות חמורות, המוצאות את לשד ההסתדרות והמדינה כאחד, ואם לא יקומו גורמי חוץ אדירים, להשביט מלאכתנו, נוכל בכוח אותה זהות האינטרסים לעצב בידים הבאים את דמות חיי העם המתהווים ואת דמות שלטונו העצמי. בגורמים רבים תלוי מספר השנים שידרש למשימה, אך מאמץ רצוף, במגמה נכונה, יבוא על שכרו. יבוא יום ונעמוד נוכח העובדה, שאולי תתמיה את אלה שלא עמדו על כוח הקולקטיב ועל סוד התהליך של גידול אורגני — עובדה של מדינה סוציאליסטית. רשת השלטון המקומי, הבנויה על שיתופם של הישובים והממשלה כגוף אחד, היא מהכלים העיקריים להגשמת התהליך הזה ולהמרצתו.

גבשו בחייהם מנהגי גלותם והשגות גלותם — והיתה זו בכיה לדורות. לא יתוקן מעוות זה אלא ביסורים רבים וקשים. אל נסמוך איפוא על כוחה המטמיע של הארץ. אל נתהלל בהישגינו הקודמים במשך עשרות שנים. עליה כזו לא ידענו עד כה, וכממדים אלו בריכוזה המפוצל לפי ארצות-מוצא לא ראינו עדיין. כל מי שחורשים לו ולא העבירוהו הנצחנות על דעתו, ירגיש בגודל הסכנה.

כך יש לראות את מצב הדברים מבחינתה של ההתיישבות העובדת, ואין לראותם אחרת גם מבחינתה של המדינה והתנועה הציונית. מעשה הקליטה לענפיה והפיתוח הדרוש לה לא יוגר שיו אלא בקנה-מידה ממלכתי. בעזרת השלטון, מתוך גילוי מכסימאלי של רצונו הטוב, במבנה המתאים למטרה. ויודגש ודגש חזק ענין המיבנה המתאים, שכן בו תלוי הכושר לממש את הרצון הטוב ולהגיש עזרה ביעילות. המגמה הציונית-סוציאליסטית המובהקת, שיש לה צידוק בענינים שבין מדינה לגורמי חוץ והמובנת במנגנון צעיר-יעדיין לא עמד על ריבויים ועומסם של התפקידים בפנים — התספון מגמה זו לעבודה המחייבת פעילות דינאמית באלפי תאים השונים במהור, תם, באפשרויותיהם ובחומר האנושי השונה שלהם. האומנם גדול כליכך כשרונו של המנגנון המרכזי עד שרשאי הוא לוותר על נסיונו וערר תו של המחנה החלוצי? או שמא נסיון וערות אלו נתגלמו ביחידים במידה כזו שאם יועתקו אלו מן הישוב אל המנגנון יעבור עושר כוחו של הישוב אתם? דומה שדוקא הכוח המקובץ באזור מת מטעו, במקומות גידולה, הוא הדרוש להגשמת

לב אוהב — ועוד משהו

ידעת את את האימרה הנכונה כליכך, שבמקום שיש רצון, תימצא דרך. לצערנו הרצון הטוב אינו מוצא דוקא את הדרך הנכונה. יש תמיד עשרות דרכים, רעות, טובות, ובינוניות. ודאי מכירה את נשים רעות העושות נכונה מפני טעמים רעים ומכירה את נשים טובות העושות נלוצה מפני הטעמים הטובים ביותר. הרי, למשל, הילדים, ביחוד הבכירים, שדאגת אמותיהם האהבות-הנבערות שומרתם ומחתלתם ומורידה אותם שאולה בכל מיני סמים ורפואות, מספרם גדול בודאי ממספר הילדים המתים מחוסר-אהבה והזנחה של אמהות. כשבאים אנשים פתאים (וכמה מהם, לצערי, הם סופרים) ואומרים לך, כי די בלב אוהב, הנכירי אותם כי הסכלים מסוכנים יותר מן הנבלים, ושנשים בעלות לב אוהב הן לעתים קרובות סכלות עלובות. מציאת הדרך הנכונה אינה מלאכה סנטימנטאלית: זהו מלאכה מדעית, הדרשת התבוננות, שיקול ומצפון אינטלקטואלי.

ברנרד שן, מדרך האשה הנכונה לסוציאליזם, קפיטאליזם וכר